

**Η ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑ
ΠΡΩΤΑΓΩΝΙΣΤΗΣ ΤΗΣ ΕΘΝΕΓΕΡΣΙΑΣ ΤΟΥ 1821**

Ι. Η ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΑΓΩΝΟΣ

Ὁ ἀπελευθερωτικὸς ἀγὼν τοῦ 1821 ἀποτελεῖ ὄχι μόνον ἓνα ἀπὸ τοὺς πλέον σημαντικοὺς σταθμοὺς τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀλλὰ τὸ μεγαλύτερον γεγονός τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ. Διότι δι' αὐτοῦ ἐπετεύχθη ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τερματισθεῖσης κατόπιν αἱματηρῶν ἀγῶνων σκληρᾶς δουλείας τετρακοσίων ἐτῶν.

Τὸ 1821 ἦτο μία μεγάλη ἐποποιΐα, ἡ ὁποία ἔφερεν εἰς τὸ προσκήνιον τὸν ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας εὐρισκόμενον εἰς ἀφάνειαν ἑλληνικὸν κόσμον· ἦτο ἓν ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐπηρεάσεν ὄχι μόνον τοὺς δημιουργοὺς του, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀπογόνους του. Προσέτι ἀποτελεῖ τὸ ἱστορικὸν ἐκεῖνο αἷτιον, τὸ πλῆθος τῶν συνεπειῶν καὶ ἐπιδράσεων τοῦ ὁποίου προσδιώρισεν ἀποφασιστικῶς τὴν σύστασιν καὶ ζωὴν τοῦ νεοελληνισμοῦ. Τὸ 1821 ὑπῆρξεν ἀκόμη ἡ ἀφετηρία τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας, ἡ ὁποία εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ ἔθνους, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἐπανασύνδεσιν ὀλοκλήρου τοῦ νεοελληνισμοῦ μὲ τὸ ἐνδοξον ἱστορικὸν παρελθὸν καὶ, κατὰ συνέπειαν, τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἑλληνικῆς ἱστορικῆς συνεχείας¹.

Ὁ καθορισμὸς τῆς 25ης Μαρτίου 1821 ὡς ἐθνικῆς ἑορτῆς εἶναι ἀπότισις φόρου τιμῆς μᾶλλον εἰς τὴν ἐθνεγερσίαν, παρά εἰς τὴν οὐσιαστικὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἑλ-

1. Δ. *Εὐρυγένη*, Τὸ Εἰκοσιένα καὶ ὁ Νεοελληνισμὸς, Θεσσαλονίκη 1962, σ. 10 ἑ.

ληνικού ἔθνους, πρὸς ὀλοκλήρωσιν τῆς ὁποίας οἱ ἀγῶνες συνεχίσθησαν καὶ μετὰ τὸ 1821. Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἔναρξις τοῦ ἀγῶνος – καθ' ὅσον ἡ 25ῃ Μαρτίου θεωρεῖται ὡς ἀφετηρία τούτου – ἠξιολογήθη ὡς ἀνωτέρα τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἀπελευθερωτικῶν ἀγῶνων, τὰ ὁποῖα ὡς ἀπεδείχθη ἦσαν κατώτερα καὶ ἀπὸ τὰς θυσίας καὶ ἀπὸ τὰς προσδοκίας τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 1821².

Κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν, ὡς γνωστόν, ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς – ὁ τελευταῖος πρόδρομος καὶ πρῶτος συγχρόνως σηματοφόρος τῆς ἐπαναστάσεως, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν συμβολίζει τὴν ἐπίσημον ἔναρξιν τοῦ ἀγῶνος –, ἐκήρυττεν εἰς τὴν Μονὴν τῆς Ἀγ. Λαύρας τὴν ἔναρξιν τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων ἐναντίον τῶν Τούρκων καὶ ἠύλογει τὰ ὄπλα τῶν ἀγωνιστῶν. Ἀπὸ τὴν ἡμέραν αὐτὴν, ὅταν ἤρχιζε «κρυφὰ» νὰ «γλυκοχαράζει τοῦ γένους τὸ ξημέρωμα», ἡ Ἑλληνικὴ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἐτίθετο ἐπὶ κεφαλῆς τῆς προσπαθείας καὶ τοῦ ἀγῶνος τῶν Ἑλλήνων διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς ἀνεξαρτησίας των³. Τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων ἤρχιζε τὸν ὑπέρτατον ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας, ὁ ὁποῖος θὰ ἐλάμβανε τὴν πλέον σκληρὰν, δραματικὴν καὶ μεγαλειώδη μορφήν, ἐνῶ τὰ γεγονότα ἐξειλίσσοντο μὲ καταπληκτικὴν ταχύτητα. Διὰ τῶν γεγονότων ὅμως τούτων ἐφαίνοντο τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἐθνοσωτηρίου ἔργου, τὸ ὁποῖον ἤδη ἡ Ἐκκλησία εἶχεν ἐπιτελέσει καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς μακρᾶς δουλείας. Ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας αὐτὴ διὰ συνεχῶν καὶ ἀναριθμητῶν προσπαθειῶν διεδραμάτιζε πάντοτε πρωτεύοντα ρόλον, ὁ ὁποῖος συνίστατο ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν διατήρησιν, διὰ τῆς διδασκαλίας της, τῆς ἀκλονήτου πίστεως, ἀφ' ἑτέρου δέ, διὰ τῆς ἐθνικῆς παιδείας εἰς τὴν καλλιέργειαν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς ἰδέας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὁ σημαντικὸς οὗτος ρόλος της τονίζεται καὶ ἐξαιρέται ὄλως ἰδιαίτερος ὑπὸ πάντων τῶν ἀσχοληθέντων μὲ τὴν ἱστο-

2. *Μ. Σακελλαρίου*, Τουρκοκρατία καὶ Ἑλληνισμός, Θεσσαλονίκη 1962, σ. 5 ἔ.

3. *Χρυσοστόμον Παπαδοπούλου*, Ἡ Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ Μεγάλῃ Ἐπανάστασις τοῦ 1821, *Θεολογία* ΚΑ (1950), σ. 478.

ρίαν τῆς περιόδου ταύτης. Καὶ τοῦτο διότι αἱ ὑπηρεσίαι τὰς ὁποίας προσέφερον ἡ Ὀρθόδοξος Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἦσαν ἀνυπολογίστου ἀξίας, τόσον κατὰ τὴν μακραίωνα περιόδον τῆς δουλείας, ὅσον καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος τοῦ 1821. Τότε κυρίως αὐτὴ ἐπρωτοστάτησεν εἰς πᾶσαν ἐκδήλωσιν πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας καὶ συνέβαλε δι' ὄλων τῶν εἰς τὴν διάθεσίν της μέσων εἰς τὴν εὐόδωσιν τῶν προσπαθειῶν τοῦ ἀγωνιζομένου ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἡ συμμετοχὴ τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα τοῦ ὑποδοῦλου ἑλληνικοῦ γένους δὲν ἐξεδηλώθη μόνον κατὰ τὴν ἐπαναστατικὴν περιόδον τοῦ 1821 ἢ ὀλίγον πρὸ ταύτης. Ἐξεδηλώθη ἤδη ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1453 καὶ συνεχίσθη καθ' ὅλην τὴν μακρὰν περιόδον τῆς τουρκικῆς ὑποδουλώσεως. Διέθεσεν ὅλας τὰς δυνάμεις της καὶ ὑπέστη τὰς πλέον φοβερὰς δοκιμασίας ὑπὸ τοῦ αἰμοσταγοῦς τυράννου χωρὶς οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν νὰ πτοηθῆ. Παρέμεινεν ἀκλόνητος συμπαραστάτις τοῦ ἀγωνιζομένου δυσμοίρου ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ὅταν ἀκόμη ἀντιμετώπιζεν ἀναρίθμητα μαρτύρια, συνεχεῖς ἀγχόνας καὶ ἀγρίας σφαγὰς, μέχρις οὗτου οὗτος ἐπέτυχεν τὴν ἀπελευθέρωσιν ἔστω καὶ ἐνὸς μόνου μέρους τῆς ἑλληνικῆς γῆς.

Ἦγωνίσθη προσέτι νὰ κρατήσῃ τοὺς Ἕλληνας μακρὰν τῶν διαφόρων ἐξωθεν ἐπιδράσεων, αἱ ὁποῖαι ἐνδεχομένως θὰ μετέβαλλον τὴν πίστιν των ἢ θὰ ἠλλοίωνον τὸ ἐθνικὸν των φρόνημα. Διότι, ὡς εἶναι γνωστόν, εἰς τὸν ἑλληνικὸν χῶρον, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς μακρᾶς δουλείας, ποικίλαι προπαγάνδαι εἰργάζοντο διαβρωτικῶς εἰς βάρος τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου. Προκειμένου λοιπὸν νὰ διαφυλάξῃ ἀκεραίαν τὴν οὐσίαν τῆς Ὀρθοδοξίας ἡ Ἑλληνικὴ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἐπωμίσθη τὴν βαρεῖαν εὐθύνην τῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν ξένων τούτων προπαγανδῶν. Ὁ ὀρθόδοξος κληρὸς, ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς ἐστάθη πρόμαχος τῶν παραδόσεων, τῶν κανόνων καὶ ἐθίμων τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως εἰς ὅλας τὰς ἐξωθεν καταπιέσεις. Ἡ πίστις των εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν παρέμεινεν ἀκλόνητος. *«Εἰς ὃ, τι συνδέεται πρὸς τὸν*

χαρακτήρα της 'Ορθοδοξίας του (ὡς πιστεύει αὐτός) καὶ τὸ δόγμα, ὁ λαὸς οὗτος εἶναι ἐν ἐπιγνώσει ἀνένδοτος. Τὸ δόγμα καὶ ἡ ἄλλη παράδοσις τοῦ "Ἐθνους, ἡ ἀναγομένη κατ' εὐθειαν εἰς τὸ Βυζάντιον, οὐδέποτε ἐγκατέλειπε τὸν ὑπόδουλον» "Ἕλληνα⁴ ... Παρὰ τὴν βαθεῖαν κρίσιν, τὴν ὁποίαν διήρχετο ὀλόκληρον τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ὁ λαὸς προσέβλεπε πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὰ μνημεῖά της μὲ παρηγορίαν. «Παρηγοροῦντο αἰσθανόμενοι ὀλόκληρον κόσμον τοῦ παρελθόντος παρόντα... ἐδίδασκον δι' αὐτῶν τοὺς νεωτέρους τὴν αἴγλην τῆς Αὐτοκρατορίας πρὸς τὴν ὁποίαν συνδέονται ἐθέρμαινον τὰς καρδίας των διὰ τῆς ἐλπίδος τοῦ μέλλοντος καὶ ἦντλον ἐξ αὐτῶν ἀσφαλεῖς δυνάμεις διὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἐπιβιώσεως καὶ διὰ τὴν ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ, ὅτε θὰ ἤρχετο ἡ ὥρα...». Διὰ πάντων τούτων τὸ ἐθνικὸν φρόνημα ἦτο τόσον ἀκμαῖον, ὥστε ἐδημιούργει ὡς ἦτο ἐπόμενον «ἀποστροφὴν πρὸς τοὺς ἐξ ἑσπέρας' κατακτητάς»⁵. Προσέτι δὲ διὰ τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων, τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῶν γραμμάτων εἰργάσθη διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἔτσι, ἡ Ἑλληνικὴ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, παραλλήλως καὶ πρὸς ἄλλας γενομένας πολιτικοκοινωνικὰς ζυμώσεις συνέβαλε θετικῶς εἰς τὴν δημιουργίαν εὐνοϊκῶν περιστάσεων διὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ νεοελληνικοῦ ἔθνους⁶. Ἄλλωστε ἡ ἀφύπνισις τῆς ἐθνικῆς ἑλληνικῆς συνειδήσεως εἶχεν ἀρχίσει νὰ σημειοῦται βαθμιαίως εἰς τὰ ἀνώτερα ἰδίως στρώματα τοῦ ἑλληνισμοῦ ὀλίγον πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς Ὀθωμανικῆς ἐπεκτάσεως, ἀλλὰ καὶ παραλλήλως πρὸς αὐτήν⁷.

4. Κ. Καλοκύρη, Αἱ βυζαντινὰι τοιχογραφίαι τῆς Κρήτης, Ἀθήναι 1957, σ. 181 ἑ.

5. Αὐτόθι, σ. 184-185. Πρβλ. ἐπίσης Ἄπ. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Ἀρχές καὶ διαμόρφωσή του, τ. Α', Θεσσαλονίκη 1961, σ. 145.

6. Ἄπ. Βακαλοπούλου, αὐτόθι, σ. 153 κ.ά.

7. Μ. Σακελλαρίου, μν. ἔργ., σ. 11.